

***Kırk Yıl ve Bir Acı Hikâye* Adlı Eserleri Üzerinden Halit Ziya Uşaklıgil'in Ölümle Teması**

Selin HIZARCI*

Özet

Türk edebiyatının önemli yazarlarından olan Halit Ziya Uşaklıgil, ömrü boyunca pek çok yakınının ölümü ile karşılaşmıştır. Ölüm ile yaşadığı bu birebir tecrübeler ile anı türünde verdiği eserlerinden *Kırk Yıl* ve *Bir Acı Hikâye* ile ölümün bir sanatçının gözünden nasıl aktarıldığını görmemizi sağlar. Edebiyat, insanların duygu ve düşüncelerini tanımlayabilmesini, dünyada bu duyguları ve düşünceleri yaşayan tek kişinin kendisi olmadığını anlamasını sağlar. Bu yönüyle insana yalnız olmadığını hissettirir. Sanatçı ise tecrübe ettiği olayları diğer insanlarla paylaşarak bir kalıcılık sağlamak ister ve sanatçının eserleri onun dünyaya bıraktığı izlerdir. Bu yüzden anı türü, sanatçının ve okurun ilgi gösterdiği bir türdür. Halit Ziya, *Kırk Yıl*'da annesinin ölümü üzerine girdiği yas sürecinin sonunda *Mezardan Sesler* adlı mensur şiirlerden oluşan eserini yazdığını belirtir. Yazarın, hayatı sanata çevirişinin en önemli örneği olan bu eser, onun yastan çıkmasını da sağlar. Bu da sanatçının, sanat eserlerinde, gündelik hayatındaki olayların ona hissettirdiklerinden ilham aldığını gösterir. Bu çalışmada yazarın, *Kırk Yıl* adlı anı kitabında, kaybettiği annesi ile ilgili anılarını ve *Bir Acı Hikâye* adlı anı kitabında kaybettiği oğlu Vedat ile ilgili anılarını inceleyerek, onun yas sürecini nasıl geçirdiğini ve bu ölümlerin onun hayatında bıraktığı izleri inceledik.

Anahtar Kelimeler: Anı türü, Halit Ziya Uşaklıgil, Ölüm, Kırk Yıl, Bir Acı Hikâye

Halit Ziya Uşaklıgil's Relation with Death Through His Memories of *Kırk Yıl* and *Bir Acı Hikâye*

Abstract

Halit Ziya Uşaklıgil, one of the important writers of Turkish literature, witnessed the death of many of his relatives throughout his life. With these one-to-one experiences with death *Kırk Yıl* and *Bir Acı Hikâye*, the genre of memoir, are important for us to see how death is perceived through the eyes of an artist. Literature allows people to describe their feelings and thoughts to understand that they are not the only ones in the world who experience these feelings and thoughts. With this side, it makes people feel that they are not alone. The artist, on the other hand, wants to ensure permanence in the world by sharing the events experienced with other people. His works are the traces he leaves on this world. For this reason, the genre Memoir is a genre that both writers and readers are interested in. Halit Ziya states that at the end of the mourning process he went through after the death of his mother in *Kırk Yıl*, he wrote his work called *Mezardan Sesler* which consists of prose poems. This work, which is the most important example of the author's transformation of life into art also helps him get out of the mourning process. This also shows that how he was inspired by the events that he lived through in his works of art. In this article, we examined the author's memories of the mother he had lost in his memoir called *Kırk Yıl* and his memories of the son he had lost titled *Bir Acı Hikâye*. We examined how he went through the mourning process and the scars of these deaths left in his life.

Key Words: Memoir, Halit Ziya Uşaklıgil, Death, Forty Years, An Acrimonious Story

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Ankara / Türkiye, e-mail: selinhizarci@gmail.com

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-2349-4413>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Hızarcı, Selin (2021). "*Kırk Yıl ve Bir Acı Hikâye* Adlı Eserleri Üzerinden Halit Ziya Uşaklıgil'in Ölümle Teması". *Küllüye*, 2 (2): 129-143. DOI: 10.48139/aybukulliyey.972320.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
21 Temmuz 2021	26 Eylül 2021	Araştırma Makalesi	129-143
21 July 2021	26 September 2021	Research Article	

(Bu makale, yazar beyanına göre, TR DİZİN tarafından öngörülen “Etik Kurul Onayı” gerektirmemektedir.)

Extended Abstract

Death is defined as the permanent loss of neural activity or brain function and the irreversible cessation of biological functioning. Although these and similar definitions of death are scientific, they are incomprehensible to most people. In the face of death, there are many questions to be answered. It is difficult to comprehend what it is like to live without a loved one when one's family and loved ones pass away. When a person loses a loved one, he becomes sad and goes through the mourning process. For everyone, the grieving process is a unique experience. According to their personality, everyone has a different defence mechanism against death. Some choose to be alone, while others console themselves by socializing.

As a result of these events, the person learns that he is mortal in the face of his relatives' deaths. The death of another person forces us to confront our mortality.

The type of memoir has emerged with the idea of sharing what one has observed and experienced with others. The factors that lead people to create memoirs are the desire to share their memories with everyone, as well as to go over their past and make an evaluation. Individual experiences are told in memoirs. The author can choose any incident from any time. Although such works are important for illuminating the period described, they cannot be accepted as definitive documents. Distort events with author's sentiments and opinions whenever it is published.

In addition to all these, the genre of memoir helps to understand the inner world of the writer, as it is based on psychological and existential demands, such as an internal reckoning of the author, leaving his existence and experiences to the world as evidence. In memories, past events are confronted and a cause-and-effect relation is established. All of these assist a person in obtaining access to essential identity information. For the person to make sense of himself, his evaluations on matters such as where he came from, what he went through, and what kind of consciousness he know.

In “*Kırk Yıl*”, Halit Ziya Uşaklıgil discusses both the literary, social, and political processes as well as his personal experiences. He writes in detail the effect on his personality of the deaths of people he has known since childhood. The death of his mother, who died when he was in his twenties, is particularly relevant to our understanding of an artist's perspective on death, the meaning he assigned to death, and the grieving process. While reflecting on this tragedy in his twenties with the maturity of the intervening years, the author, who wrote “*Kırk Yıl*” in his sixties, reveals that he still carries the feelings of that day within him, as well as the death of his mother as an incurable wound in his soul. After the death of his son Vedad, he penned his book, “*Bir Acı Hikâye*”. The writer, wanting his family to gain from this traumatic experience and keep Vedad's memory alive. He publishes these

memories under the pressure he perceives from his surroundings. He states that his goal is to help other families by sharing his personal experience. Unlike “*Kırk Yıl*”, “*Bir Acı Hikâye*” was written while in mourning. It depicts a father's mental state after losing his beloved son. Most importantly, the recollections help understand Halit Ziya Uşaklıgil's personal feelings and thoughts, as well as his temperament and works.

While describing the loss of his mother and son, the author, who is effective in psychoanalysis in his works, captures the experience of being in contact with death extremely well. One of its aims is to benefit its readers by transferring their own experiences or observations to their works, allowing them to discover feelings in their souls that they cannot articulate and unknown aspects of existence. Halit Ziya's experiences with death will also provide consolation to his readers who have experienced the same events.

Giriş

Ölüm, sinirsel faaliyetlerin ya da beyin fonksiyonlarının kalıcı olarak kaybı ve biyolojik işleyişin geri döndürülemez şekilde bitişi olarak tanımlanır (Spellman 2017: 15). Ölümün bu ve bunun gibi tanımları her ne kadar bilimsel olsa da insanlar, bu tanımlardan bir anlam çıkaramamaktadır. Ölüm karşısında cevaplanacak pek çok soru vardır. İnsanın, ailesinin ve sevdiği insanların ölümü ile karşılaşması, sevilen kişinin yokluğu ile yaşamının nasıl bir şey olduğunu kavramak için uğraştığı bir mücadele alanıdır. Spellmann “*Ölümün sadece iki şekli bulunur; başkalarının ölümü ve kendi sonumuz. Bunlardan ilkinin bizim üzerimizde yarattığı etkiler çeşitlidir: Zararlı bir kişilik öldüğünde rahatlama hatta hoşnutluk dahi duyabiliriz; son nefesini verenler iyi ve dürüst insanlar olduğunda ise hüzünleniriz; sevilen biri aramızdan ayrıldığında ise duygularımız altüst olur ve kederleniriz*” der (2017: 272).

Kısaca insanın, kendi ölümüyle olduğu kadar sevdiklerinin ölümüyle ilgili de yüzleşmesi gereken bazı gerçekler vardır. Kişi, bir yakını kaybedtiğinde kedere bürünür ve yas sürecine girer. Bu yas süreci herkes için kişisel bir tecrübedir. Herkesin kendi karakterine göre ölüme karşı bir savunma mekanizması vardır. Kimi yalnız kalmayı seçerken kimi sosyalleşerek kendini avutur.

Kişi yakınlarının ölümü karşısında edindiği bu tecrübelerden, ölümlü olduğu gerçeğini fark eder. Başkasının ölümü, bizim için kendi ölümlülüğümüzle yüzleşme fırsatı taşımaktadır. Ölümü bilerek, ölümsüzlüğü arzular. Ölümsüzlüğün ise çeşitleri vardır. Bunlardan en yaygını dünyada bir iz bırakmaktır. Kişilerin kendi anılarını kaleme alması veya otobiyografilerini yazmasının en önemli sebebi budur. Bu dünyadaki varlığını anıları sayesinde geleceğe taşıyacaklardır. Onların bu dünyada görüp öğrendikleri şeyleri gelecek nesillerin de bilmesini, ölüm sonrası yarım bıraktıkları işlerini onların devam ettirmesini arzularlar.

Halit Ziya Uşaklıgil *Kırk Yıl*'da hem edebi / toplumsal / siyasi süreçten hem de şahsi tecrübelerinden bahseder. Çocukluğundan beri tanıdığı kişilerin ölümlerinin kişiliği üzerinde bıraktığı etkiyi ayrıntılı bir şekilde yazar. Özellikle, yirmili yaşlarında kaybettiği annesinin ölümü, bir sanatkârın ölüme olan bakış açısını, ölüme verdiği manayı ve yas tutma sürecini anlamamız açısından önemlidir. *Kırk Yıl*'ı altmışlarında kaleme alan yazar, yirmili yaşlarında yaşadığı bu tecrübeye aradan geçen yılların verdiği olgunlukla bakarken, o günkü hisleri hala içinde taşıdığını ve annesinin kaybını hala ruhunda onulmaz bir yara olarak taşıdığını belli eder. *Bir Acı Hikâye* adlı anı kitabını ise oğlu Vedad'ın kaybı üzerine yazmıştır. Ailesinin bu acı tecrübeden faydalanmasını ve Vedad'ın hatırasını yaşatmak isteyen yazar, daha sonra çevresinden gördüğü baskı ile bu anıları yayımlatır. Buradaki amacının ise kendi tecrübelerinden diğer ailelerin de faydalanması olduğunu söyler. *Bir Acı Hikâye*, *Kırk Yıl*'ın aksine yas sürecindeyken yazılmıştır. Bir babanın çok sevdiği evladını kaybetmesi ile içine girdiği ruhsal durumu yansıtır. Fakat her şeyden önemlisi, anıların Halit Ziya Uşaklıgil'in şahsi his ve düşüncelerini anlamak onun mizacını anlamlandırmak ve eserlerini tahlil etmek açısından yararlı olmasıdır.

Kendi eserlerinde ruhsal tahlil konusunda başarılı olan yazar, annesi ve oğlunun kaybını anlatırken de ölümle temas etmiş olmanın tecrübesini okura çok iyi yansıtır. Amaçlarından biri, kendi tecrübelerini veya gözlemlediklerini eserlerine aktararak okurlarına fayda sağlamak, onların ruhlarında tanımlandıramadıkları hisleri ve hayatın bilinmedik yönlerini keşfetmesine yardım etmektir. Halit Ziya'nın ölümle ilgili tecrübeleri de aynı olayları yaşamış okurlarına teselli sağlayacaktır.

Susan Sontag, *Sanatçı, Örnek Bir Çilekeş* adlı kitabında, yazarların günlük hayatlarının niçin okurları tarafından ilgi gördüğü ile ilgili düşüncelerini anlatır. O bunu günlük türü üzerinden anlatır. Günlük, kişinin hayatındaki olayları ve duygu – düşüncelerini günü gününe, tarihli bir şekilde yazdığı türdür. Çoğunlukla yayımlanma amacı yoktur. Anı türünden farkı, anının olayların üzerinden belirli bir süre geçtikten sonra, bilinçli bir şekilde, düşünülüp yazılmasıdır, günlükler ise olayların gerçekleştiği gün, samimi bir şekilde, yazan kişinin kendisiyle olan konuşması şeklinde kaleme alınır. Anı ve günlük gibi edebi türler, okurun ilgisini çeker, amaç hem yazarı daha yakından tanımak hem de Sontag'a göre, insanların sanatçıyı acıları üstlenen bir aziz gibi görmesindedir:

“Günlükler bize yazarın ruhunun çalışma odasını gösterir. Peki, yazarın ruhuyla neden böylesine ilgileniriz? Yazar olarak yazarın kendisine duyduğumuz aşırı ilgiden değil...ben'in keşfini acı çeken ben'in keşfiyle eşit tutan o Hristiyan içe bakış geleneğinin en son ve en güçlü mirası olan ruhbilimle doymak bilmez bir açlıkla uğraşmamızdan. Modern bilinç açısından sanatçı (azizin yerini alarak) örnek bir çilekeş olmuştur. Sanatçılar

arasında da yazar, sözcüklerin ustası, çektiği acıyı en iyi ifade edebilecek kişi gözüyle baktığımız insandır” (1998: 76).

Sanatçı, çevresinde olup biten her şeyi en ince ayrıntısı ile algılayıp, bunlar üzerine tecrübeler elde etmiş, acı çekmiş ve sonucunda ortaya çıkan ruhunu sanatı için kullanmıştır. Okuru da onun bu yeteneğinin sonuçlarını görmek, kelimelere dökülmüş halini okumak ister. Bunu da en dürüst haliyle anı ve günlük tarzı eserlerde bulur:

“Yazar örnek bir çilekeştir, çünkü hem acı çekmenin en derin katmanlarına inmiş, hem de acısını yüceltmede (Freudcu anlamda değil, sözcüğün düz anlamında yüceltmede) profesyonel bir yöntem keşfetmiştir. Yazar, bir insan olarak acı çeker; yazar olarak da bu acısını sanata dönüştürür. Yazar, çektiği acıyı, sanatta elde edeceği kazanç uğruna kullanmayı keşfetmiş kişidir - tıpkı azizlerin, ruhların selameti için acı çekmenin yararlı ve gerekli olduğunu keşfetmeleri gibi” (1998: 76).

Edebiyata, okurların gözünden bakmaya başladığımızda, sevdikleri yazarlara duydukları hayranlık ile onların hayatlarına da ilgi duyan, onların kelimelerinde kendilerini buldukları için, yazdıkları kişisel satırlarla avuntu bulanlar vardır.

Halit Ziya'nın sevdiği insanların kaybı karşısında ruhsal bir zayıflık gösterdiğini görürüz. Annesinin hastalığı ile bir türlü yüzleşemez, bu gerçekten kaçmak ister. Annesi ile yaptığı son konuşmada, konuşmanın içeriğinden bahsetmekten çok hastalık ile gelen fiziksel değişimleri betimler. Hasta annesine, bir evlat gözüyle değil bir sanatkâr gözüyle bakar. Aradan geçen kırk yıla rağmen, anılarını yazarken hala bu ölümden kaçma isteği vardır. Annesinin cenaze törenini anlatmak istememesi bunu gösterir. Ve yas sürecinde, insanlara karşı dirayetli dururken, acılarının getirdiği ilhamı edebi bir eserde kullanır

Yirmili yaşlarında kaybettiği annesinden sonra, ömrünün son demlerinde, altmışlı yaşlarında iken kaybettiği oğlu Vedad'ın yasını tutarken neler hissettiğini ve nasıl davranışlar sergilediğini, anıları ile öğreniriz. Vedad'ın ölümü, Halit Ziya için bir başarısızlıktır. O, dünyaya gelmiş ve pek çok emek ile yetiştirilmiş, zeki, başarılı bir gencin kader kurbanı olduğunu düşünür, Vedad'ın ölümünü bu yüzden kabullenmesi çok zor olur. Evlatlarını hastalıklardan kaybetmiş bir baba olarak, Vedad'ın varlığı onun tutunduğu bir daldır. Onun yaşaması, başarılarını devam ettirmesi, Halit Ziya'nın ömrünün son yıllarında, oğlu ile gururlanması gerekirken, hazin bir ölümle baş başa kalmıştır. Annesinin ölümü, Halit Ziya için sevdiği bir kişiyi kaybetmesi üzerinden ölüme karşı duygularını ve tavrını netleştirme mücadelesiydi. Oğlunun ölümünde ise kaderle bir kavgaya tutuşur.

Tüm bunlar bize, Halit Ziya Uşaklıgil'in sanatçı ruhunun şahsi yaşamını nasıl etkilediğini gösterir.

Anı Türünün Özellikleri ve Türk Edebiyatındaki Örnekleri

Türk Dil Kurumu anı kelimesini “geçmişte yaşanmış çeşitli olaylardan belleğin saklandığı her türlü iz, hatıra” (1988: 618) olarak tanımlar. Özdemir, anının içeriğini kişinin yaşamından aldığı söyler (2007: 190). Anı türü, insanın kendi gözlemediği ve tecrübe ettiği şeyleri başkaları ile paylaşması fikri ile ortaya çıkmıştır. İnsanları anı türünde eserler vermeye yönelten etkenler, anılarını herkesle paylaşma isteği duymalarının yanı sıra kendi geçmişlerinin üzerinden tekrar geçmek ve bir değerlendirme yapmaktır. Aktaş ve Gündüz: “Anı, bilim, sanat, politika alanında ün yapmış kişilerin, başlarından geçen önemli olayları ya da yaşadıkları dönemin önemli olduklarını düşündükleri özelliklerini gözlemlerine ve bilgilerine dayanarak anlattıkları edebi türün adıdır” yazar (2002: 315). Anılarda, bireysel tecrübeler anlatılır; yazar istediği dönemden istediği olayı seçebilir. Bu türde verilen eserler, anlatılan dönemi aydınlığa kavuşturmak için önemli olsa da kesin belge olarak kabul edilemez. Ne zaman yazılmış olursa olsun, yazar kişinin kendi hisleri ve düşünceleri ile olayları çarpıtma ihtimali vardır.

Bütün bunların yanında anı türü yazarın bir iç hesaplaşması, varlığını ve yaşadıklarını dünyaya kanıt olarak bırakması gibi psikolojik ve varoluştan gelen isteklere de dayandığı için yazar kişinin iç dünyasının anlaşılmasına da yardım eder. Anılarda geçmişte yaşanan olaylarla yüzleşilir ve sebep – sonuç ilişkisi kurulur. Bütün bunlar kişinin kimliği ile ilgili önemli bilgilere ulaşmasına yardım eder. Nereden gelmiştir, neler yaşamıştır ve şu an nasıl bir bilince sahiptir gibi sorular üzerinden yaptığı şahsi değerlendirmeler kişinin kendisini anlamlandırması hususunda önemlidir.

Türk edebiyatının ilk yazılı anı eseri olarak Babür Şah’ın *Babürname*’si gösterilir. Bunun yanında *Bilge Kağan ve Kültigin Yazıtları* da döneminin siyasi başarılarını anlatma amacıyla kaleme alınması yönüyle anı türü içine girer. Klasik Türk Edebiyatında bazı siyasetçilerin kaleme aldığı eserlerde anılarına yer verdiği görülür. Okay, tezkire, menkıbe, vekâyi’ ve tarih gibi eski edebiyata ait türlerin, yer yer anı türüne girebilecek bölümlere sahip olduğundan bahseder. Yine de eski edebiyatta anı türünü tamamen karşılayan bir eser yoktur. Tanzimat edebiyatına geçiş sürecinde kaleme alınan Keçecizâde İzzet Molla’nın *Mihnet-i Keşân* adlı mesnevisi ve Âkif Paşa’nın *Tebşıra*’sı dönemin siyasi entrikalarını, sosyal yapısını anlatmak bakımından önemli hatıratlar olarak kabul edilir (1997: 446).

Mutluay, Servet-i Fünun döneminde, sanatkarların kendilerini ve hayatlarını, içinde buldukları siyasi ortam gereği sakladıkları için anı türünde de bir eser verilmediğinden bahseder. 1908 hareketi ile birlikte özgürlüklerinin önü açılan dönemin sanatçıları anı türünde eserler yazmaya başlar (1998: 220-221).

Edebiyat-ı Cedide dönemi yazarlarından olan ve roman türünde verdiği eserler ile Türk Edebiyatında edebi bir devrim yaratan Halit Ziya Uşaklıgil’in *Kırk Yıl* adlı anı kitabı edebi hatıra türüne örnektir. Edebi hatıra, anılarını kaleme alan

yazarın aktardığı olaylar hakkında kendi duygu ve fikirlerini kattığı hatıra türüdür. Bu hatıra türünde okuru etkileyecek, edebi bir üslup ve felsefi fikirler vardır. Yazar, anıları üzerinden yaptığı çıkarımlar ile yıllar içerisinde geçirdiği değişimleri edebi bir dille aktarır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in bir diğer anı kitabı ise intihar eden oğlu Vedad'ı anlattığı *Bir Acı Hikaye*'dir. Uşaklıgil, oğlu ile ilgili anılarını sadece kendisi ve akrabaları için kaleme alsada çevre baskısı üzerine eseri yayımlar. Eserinin, kendisi gibi acılı ailelere yardımcı olacağını söyleyen yazar, kitabında çok sevdiği oğlunu çocukluğundan itibaren anlatır.

Kırk Yıl, yazarın, annesi ile ilgili gördüğü bir rüya ile başlar. Yıllar geçmesine rağmen, annesinin hasta yatağındaki halini rüyasında gören Halit Ziya, bu rüyadan aldığı ilhamla anılarını yazmaya başlar. *Bir Acı Hikaye*'de ise oğlunun ölümünün ardından onunla ilgili rüyalar görür. V. Volkan *Gidenin Ardındakiler* kitabında bu konuya da değinir:

“Düşler, bilinçdışımız ile bağlantı kurarak arzularımızı yerine getirmemize yardım ederler. Sorunlarımız üzerinde çalışırlar ve uyanık yaşamımızda kabul edilemez saydığımız düşüncelerimizi dile getirirler. Bu nedenle kederli kriz dönemindeki düşlerimizin öyküleri, ölümü kabullenmemizle ilgili uyanık yaşamdaki çatışmalarımızı yansıtmaktadır” (2010: 32).

Halit Ziya'nın, anılarında bahsettiği bu kişisel tecrübeleri ile psikanalistlerin yas süreci ile ilgili çalışmalarının örtüşmesi de ölümün her ne kadar kişisel tecrübeler oluştursa da aslında evrensel bir olgu olduğuna işaret eder.

Sanatçı, ölüm temasından ister romanlarında veya şiirlerinde, ister anılarında bahsetsin, yaptığı şey insanların en derin hislerine ulaşmak ve onların kendilerini keşfetmesine, tecrübelerini paylaşan birinin varlığı ile hayata karşı daha güçlü durmasına yardımcı olmaktır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırk Yıl ve Bir Acı Hikâye* Adlı Anı Kitaplarında Ölüm

Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl ve Bir Acı Hikâye* adlı anı kitaplarında, kaybettiği için derin üzüntü duyduğu annesi ve oğlu Vedad'ın ölümünü ve onların ardından yaşadığı yas sürecini anlatır. *Kırk Yıl*'da annesinin hastalığından, bu hastalığın eve ve kendisine etkilerinden bahseder:

“Bu hakikat yavaş yavaş, burula burula sokulan bir kızgın şiş acısı ile ruhumun içine girdikçe, ben daha onu yatağında serilmiş görürken, mateminin ıztırabıyla kıvranıyor, nefsimi hayatın dağdağaları arasında yuvarlanmağa saliverirken göğsümün üstünde tazyik eden ve beni nagehan haykırmağa, acımı harice taşıрмаğa sevk eyleyen bir ağır taşın eza-yı sıkletini duyuyordum” (2017: 211).

Halit Ziya, annesinin iyileşmeyeceğini anlayınca neler hissettiğini bu şekilde anlatır. Bu hastalık evdeki, herkes ansızın ölecek olan hasta için yas tutmaya başlamıştır:

“Etrafımın bana tahayyüt eden, beni görünce gülmek vesilelerini bertaraf eyleyen bir şefkat havası ile muhat olduğuma dikkat ettikçe zavallılığımın daha sarıh bir ifadesini bulmuş olurdum” (2017: 211).

İnsan, başkasının yasında da kendisinden bir şeyler bulur. Halit Ziya'nın akrabaları, onun annesini kaybetme sürecinde öncelikle kendi deneyimlerinden yola çıkıp, bunun ne kadar büyük bir acı olduğunu hissederek, ona daha dikkatli ve daha hassas yaklaşmaya başlarlar. Yine de annesinin öleceğini bilmek, onu öncelikle kendi gözünde bir “zavallı” yapar, ama yazar bu ruh hali ile çevresinin kendisini bir “zavallı” olarak gördüğünü düşünür.. Onların hassas tutumlarından alınır.

Kırk Yıl'da bu süreci adeta bir roman kahramanymış gibi anlatır:

“Sabahları ona veda ederken, akşam avdetimde onu daha iyi bulmak ümidiyle avunmağa çalışarak çıkardım; akşam Karşıyaka vapurundan çıkınca birdenbire eve avdet ederek sabahleyin icat olunan ümitlerin boşa çıktığına şahit olmamak için ya uzun bir seyran yapar, yahut deniz kenarında bir kahvede bastonumun ucu ile kumları eşerek fevka'l-me'mul bir hadise zuhurunu beklerdim” (2017: 211).

Halit Ziya'da her şeye rağmen, annesinin iyileşebileceğine dair bir umut da vardır. Fakat bu umudun gerçekleşme ihtimali o kadar zayıftır ki, yazar kendisini kandırıldığının farkındadır. Gerçeklerden kaçmak ister; hasta annesinin ölecek olduğu gerçeğiyle yüzleşmekten korktuğu için eve gitmek istemez. Bir gece eve sarhoş döner. O gece bir kusur işlediğini düşünür; ancak babasının şefkatli yaklaşımı karşısında ölümle yüzleşir:

“Bu kifayet etti; başıma temas eden o el, bana şefkat hissi veren o söz o zamana kadar birikmiş acılarımın coşmasına sebep oldu; sedirin üzerine kapandım ve uluya uluya ağladım. Annemin asıl matemini işte bu gece burada tutuyordum” (2017: 211).

Halit Ziya'nın yaşadığı bu ölüm süreci tecrübesinde önemli bir an vardır ki o da annesi ile yaptığı son konuşmadır. Hasta annesi, zar zor konuşarak ondan bir şarkı söylemesini ister. Bu duygusal anda yazar, annesi ile vedalaşmak için bir fırsat bulmuştur. Onunla son kez konuşmuş, elini tutmuş ve onun isteğini gerçekleştirmiştir. Halit Ziya, hasta yatağında ölmek üzere olan annesinin görünüşünü ve davranışlarını ayrıntılı olarak yazar:

“Bir akşam onun odasına girdim. O hiç hareket etmiyordu, gözleri kapalıydı, yalnız ince birer kalem halini alan soluk parmakları çarşafın bir kenarında bir deruni ahengin mızrabı gibi kıvılcıyordu...”

...Annemin gözleri hep öyle kapalı iken sesini, sanki bir rüyanın arasından, örtülü sisli sesini işittim...

...O vakit gözlerinin kenarından yekdiğerini takip eden seri yaşların donuk, gergin yanaklarının yeşile dönen rengi üzerinde yuvarlandığına dikkat ettim; parmaklarını parmaklarımdan çözerek ruhunun elim ıztıraplarına daha ziyade nazır olmaklığıma müsaade etmek istemeyerek bana işaret etti:

-Haydi, artık git!.. demek istedi” (2017: 12).

Aradan geçen yıllara rağmen Halit Ziya'nın annesinin ölümünden dolayı kaçınılmak istediği bir acı duyduğunu görürüz:

“Bir gece derin bir acı ile uyumuştum ve daha derin bir acı ile uyandım: Rüyamda annemi arıyordum. İşte, ona iltihak etmek için önümde kat'olunacak pek az mesafe kalan ben, kırk seneyi çoktan geçmiş bir zaman oluyor ki hep böyle dertlerle dolu uykularımın içinde onun arkasından koşar, onu ararım” (2017: 23).

Halit Ziya, rüyasında İzmir'deki evini, evde hasta yatan annesini arar. Daha sonra ise onu hasta yatağında görür. Annesinin ölüp ölmediğinden emin olamaz. Hastalık sürecinde her gün o odaya girdiğinde annesini ölü bulma korkusu ile yaşamış olan yazarın, böyle bir rüya görmesi, o günleri çözüme kavuşmamış bir travma olarak ileriki yıllarda hatırlıyor oluşu normaldir:

“İşte elimde bir mumla dolaşmaya başlamak kararını bu gece yarısında, o acı rüyadan sonra aldım. O zayıf zıyanın altında silkinerek muvakkat bir hayat ile tekrar dirilecek şeylerden öyleleri var ki ben onları, hala bu yaşta, bu bembeyaz saçlarla, annemin dizi dibinde, tıpkı küçücük bir çocuk gibi söylemek isterdim. Hayatın öyle dakikaları var ki uzun senelerin mihnetleri arasından insanın çocuk ruhunu ihya eder ve ona yegâne bir tesliyet Kabe'si gibi annesinin hayalini tavaf ettirir” (2017: 4-25).

V. Volkan, bitmemiş yas sürecinin rüyalar aracılığıyla kaybedilen kişiyi sık sık hatırlattığını söyler. Bu rüyalar kişinin yaşamı boyunca devam eder. Halit Ziya, *Kırk Yıl*'ı yazdığı anda altmış yaşındadır ve halâ annesinin ölümü ile ilgili onu rahatsız eden rüyalar görür. Halit Ziya'nın gördüğü rüyalar, Volkan'ın üçüncü tür olarak belirttiği rüyaların içine girer. Burada yitirilen kişi tehlikededir ve yitiren kişi rüyasında ona ulaşmak, onu kurtarmak ister. Fakat başaramaz (2010: 95).

Halit Ziya, geçmişine dönmeyi, anılarını hatırlayıp yazmayı annesine bir dönüş olarak kabul eder. Böylelikle Servet-i Fünun edebiyatının da önemli kaynaklarından biri olan bu anı kitabı, bir annenin ölümünden duyulan matem ile yazılır.

Kırk Yıl'ın elli beşinci bölümünde Halit Ziya, *Mezardan Sesler* adlı mensur şiir kitabını hangi ilhamla yazdığından bahseder. *Mezardan Sesler*'in yazılışında

annesinin ölümü etkili olmuştur. V. Volkan, yas sürecinin bir sanatçının yaratıcılığını beslediğinden bahseder:

“Sanatçılar bilinçdışları ile çalışırlar. Bu nedenle, yitimin yaratıcılığı beslemesi şaşırtıcı değildir. Yas ile yaratıcılık arasındaki bağlantılar, sanat ve edebiyat eleştirmenleri kadar psikanalistleri de etkilemiştir...”

... Bir eleştirmen için bir sanat eserindeki en önemli şey, eserin estetik değeridir. Yas konusunu öğrenen öğrenciler için yasin sanatçının yitim ile ilgili devam etmekte olan çatışmasını, yaratıcı bir bağlantı nesnesini, kederi tamir etme ya da onu yenme girişimini gözlemlemek oldukça ilginçtir” (2010: 168).

Yazar, her gittiği yerde ölümün onu takip ettiğini düşünür. Girdiği odalar kararmaktadır. İnsanlar ona bir kayıp yaşamış olması dolayısıyla acıyarak bakarlar. Bu hislerinden kurtulması ve yas sürecini tamamlaması ise *Mezardan Sesler*'in bitişi ile olur:

“Ölümün beni istila eden nefesinden doğan bu kitap nihayet bitirilince benden azim, derin bir inşirah nefesi çıktı; adeta matemden beni sıyıran bir nefes-i teslimiyet...” (2017: 220).

Halit Ziya Uşaklıgil'i derinden etkileyen başka bir olay ise oğlu Vedad'ın ölümü olmuştur. *Bir Acı Hikâye*, Halit Ziya'nın, intihar eden oğlu Vedad'ın doğumundan ölümüne dek yaşadıklarını ve ölümünün kendisi ve ailesi üzerindeki kederini anlatmak için yazdığı bir anı kitabıdır. Halit Ziya, oğlunun acısını onun anılarına sığınarak yaşamak istemiştir. Bu anıların yayımlanma amacı ile yazılmadığını belirten yazar, daha sonra çevresinden gelen isteklere boyun eğerek, evlat kaybını yaşamış veya yaşayacak olan tüm anne ve babaların acı hususunda eş olduğunu ve yazdığı bu anıların onların ortak malı olduğunu belirterek yayımlamaya karar verir. Halit Ziya, bu eserin yayımlanışından üç yıl sonra ölür. İlk gençlik yıllarında annesini kaybeden yazar, ömrünün son yıllarını da çok sevdiği oğlunun yası ile geçirir.

Yas sürecinin zor geçtiği zamanlarda, insanın kederini başkaları ile paylaşması, konuşması onainsana iyi gelir. Bu bağlamda Halit Ziya'nın oğluya ilgili anılarını yazarak okurları ile buluşturma kararı alması, acısının paylaşılmasını sağlamıştır:

“Bunları niçin yazdım? Sadece bir nedenle: Onu doğduğu günden toprağa gömüldüğü saate kadar yaşatmak, onun hayaliyle, günlerin yıllarının birbirini izlemesiyle ardından giderek, elden geldiğince kendisiyle birlikte olmak için...” (2018: 13).

Bir Acı Hikâye, yazarın yeğeni Ali Ekrem Uşaklıgil'e yazdığı bir mektup ile başlar. Yeğenine eserinin muhtevasından; *sadece talihsiz bir babanın, zulümlere*

uğramış bir oğlu için ta ciğerlerinin derinliklerinden kopan sessiz, ama derin bir ayırlık acısının ahıdır, diye bahseder (2018: 9).

Devamında ise yazar, yeğenine ve tüm ebeveynlere bir tavsiyede bulunur. Bu tavsiye, kimsenin çocuklarına çok bağlanmaması ve onları çok sevmemesidir. Daha sonra bu tavsiyesini açıklamaya başlar ve anne babaların evlatları ile çok uğraşmamasını, onları uzaktan seyretmelerini ve kendi kendilerine büyümelerine izin vermeleri gerektiğini yazar. Oğlu Sadun ve Kızı Güliz'i kaybeden ve onların yerini oğlu Vedad ile dolduran Halit Ziya, evladı için çok emek vermiş, onu korumuş kollamış ve yetişmesi ile bizzat alakadar olmuştur. Yaşadığı kaybın acısı ile içinde hissettiği bu büyük kederin sebebini de bu ilgi ve alakasına bağlar.

Dr. Vamık D. Volkan, *Gidenin Ardından* adlı eserinde, kendi hikâyesinden bahseder. Doğumundan altı yıl önce kaybolan ve daha sonra ölüm haberi gelen dayısı Vamık'ın yerini doldurması için ailesinde seçilmiş kişi olduğunu söyler. Bu görevin üzerindeki baskısını fark etmesinin psikanaliz eğitimi almasıyla ilgili olduğunu da ekler. O zamana kadar annesi ve anneannesi ile arasında sessiz bir anlaşma vardır. Ne kendisi dayısının boşluğunu doldurduğunu fark eder, ne annesi ile anneannesi. Ama Volkan'dan beklentileri, Vamık dayısının ulaşacağını vaat ettiği başarılarla ulaşabilmesi ve onun hissettireceği tüm gurur duygusunu onlara vermesi olmuştur (2010: 10).

Halit Ziya'nın, Vedad'a yüklediği anlam da bu örnekle eşdeğerdir. O kaybettiği evlatlarına veremediği sevgisini, ilgisini Vedad'a vermiştir. Bunun yanı sıra Vedad, çok sık hasta olan, narin bir çocuktur. Küçüklüğünden beri babasının ilgisini çeken, zeki ve güzel konuşan biridir. Halit Ziya, oğlunun kendi koruması altında, titizlikle büyümesi için elinden geleni yapmıştır. Tüm bu etkenler birleşince, Vedad'ın kaybının onda yarattığı boşluk hissi doldurulamaz bir haldedir.

Vedad'ın intihar etmiş olması da Halit Ziya'nın, ölüm karşısındaki kederinin bu denli büyük olmasında etkilidir.

Halit Ziya, Vedad'ın başına gelen aksilikleri, talihinin ters bir akış izlemesine bağlar. Anılarını okurken, Vedad'ın karakteri veya beceriksizliği nedeniyle başarısızlığa uğradığına dair bir söyleme rastlanmaz. Yazara göre oğlu iyi yetiştirilmiş, vicdanlı, çalışkan ve kötü talihine yenilmiş biridir:

“Bilinen bir gerçek vardı: O kadar emeklerle, cenkleşmelerle yetiştirilmiş, otuz beş yaşına kadar bir gün bile kendisinin üzerine titrenilmekten uzak kalınmamış, değerli, sevgili, bizce dünyada her şeyden çok daha yüce ve sevgili yavrumuza kıyılmış olmasıydı” (2018: 48).

Vedad'ın intiharının müsebbibi, onun önüne geçenler, terfisini geciktirenler ve onunla uğraşan insanlardır. Halit Ziya'nın yardım isteklerine cevap veren, ellerinden geleni yapacağını söyleyen ama yapmayan insanlardır. Vedad'ı bu

şekilde, gözünde büyüten ve intiharında onu suçsuz bulan bir baba için bu ölümü kabullenmek zordur. Vedad'ın ölüm haberini almasının üzerine şöyle yazar:

“Şimdi yanında ne babası, ne anası, orada Arnavutluk'un bir köşesinde zavallı, kimsesiz yatıyordu. Gerçek yalnızca ve yalnızca bu idi. İşte, şurada, sedirin köşesine yığılarak bağırmadan, yana yöreye haykırmadan, başını duvardan duvara çarpmadan, ellerini kollarını kıvrarak hıçkırıklar içinde göğsü kabarıp inerek, inleyerek anacığı; işte şuradan buradan sanki bir medet, ateşine su dökecek bir el arıyorcasına evin içinde odadan odaya sersem, perişan, bozguna uğramış halde, o resminden bu resmine koşarak, sonu gelmeyen gözyaşlarıyla onları sulayarak dolaşan talihsiz baba... Bu iki zavallının yapacakları başka ne vardı?..” (2018: 48).

O bu haldeyken, onu teselli etmeye gelenler ne diyebilirdi? Bunu sorgular. Buradan da kaderi sorgular. Alinyazısına razı olmak gerekir der ama acısı bu sözde teselli bulamayacak kadar büyüktür:

“Her acıyı azaltacak bir felsefeye benzeyen, sanki her derde deva gücüyle gelip yasların karşısına dikilen bu söz, korkunç bir yangınla alevlerini savuran ciğerlere serin bir nefes üfleyebilir miydi?” (2018: 248).

Bir Acı Hikâye, Vedad'ın ölümü üzerine elçinin Halit Ziya'ya yazdığı mektupları, gazetelerde çıkan taziye haberlerini de içerir. Yazar, oğlunun ölümü ile ilgili bütün ayrıntıları yazmıştır. Onun intiharını nasıl gerçekleştirdiği, tedavi süreçlerini, küçük oğlu Bülent'in abisinin cenazesini almak için Tiran'a gidişini, cenaze törenini ayrıntısı ile anlatır. Atatürk de Vedad'ın ölümünden dolayı taziyede bulunmuş ve cenaze masraflarının karşılanması için bir miktar para gönderilmesini emretmiştir. Halit Ziya, Atatürk'ün bu davranışında da bir teselli bulur. Eğer bu para olmasaydı belki de Vedad'ın maaşı kesildiği için, cenazesinin sefalet içerisinde geleceğini söyler.

Oğlunun ölümüyle ilgili tüm ayrıntıları öğrenmeye çalışan yazar, onun davranışlarının tahlilini de yapar:

“O geceyi yatağında nasıl geçirdi; bunu bilmek mümkün değildir. O geceden kalan tek andaçlar onun, uyku artık bütün yetilerini kaplamaya çalıştığı dakikalarda bıraktığı beş on satırla, sabahleyin bu acı olay ortaya çıkınca yüzünü kaplamış huzur ve rahata kavuşmuşluk anlamında başka bir şey değildir” (2018: 66).

Halit Ziya, elçiliğin bakanlığa gönderdiği mektupta yazılan tüm ayrıntıları aktarır. Vedad'ın yatağında hafif yan yatmış bir halde bulunduğu bilgisi bile onun için önemlidir. Onun ardında bıraktığı intihar mektubunda yazdığı satırlar üzerinde, mektuptaki el yazısında dahi ölüm anındaki psikolojisiyle ilgili ipuçları toplar:

“Ama kurşun kalemiyle yazılmış bulunan bu üç beş satırın darmadağınık anlatımı, bozuk yazısı gösteriyor ki bilinçte, büsbütün kaybolmuş olmamakla

birlikte, düşünce gücü ve sağlamlığı, parmaklarda da yeterli güç kalmamıştır” (2018: 68).

Vedad’ın ardında bıraktığı intihar mektubu ise şöyledir:

“Uykudan başka bir şey duymuyorum. Ne rahat!.. Hayatta çok talihsizdim. Bu bir çözümlenme çaresi oldu. Ölüm ne kolay!.. Uykum çok, bütün sevdiğilerim Allah’a emanet...” (2018: 268).

Cenaze töreninde de herkesin oğlunun uğradığı haksızlığı sezindiğini hisseder. Halit Ziya, oğlunun intiharını, onun kendi seçimi olarak kabul edemediği için bu ölümden dolayı duyduğu kederi fazlasıyla derin yaşar. Yas sürecinin sağlıklı geçmesi için en önemli koşul kabullenmektir. Vedad, intiharı seçme sürecinde her ne kadar dış etkilerin de tesirinde kalmış olsa da hayatına son vermeyi kendisi seçmiştir. Sağlıklı ruh haline sahip biri için yaşadığı haksızlıklar ve mesleğini kaybetmesi intihar için yeterli sebep değildir.

Ayrıca V. Volkan, *“kaybeden ve kaybedilen arasındaki bitmemiş meseleler”*in de yas sürecini etkilediğinden bahseder. Kişiler arasındaki ilişki ne kadar mutlu ve olgunsa, geçirilen zaman ne kadar kaliteliyse, ölüm karşısındaki kabulleniş ve kaybedilen ile vedalaşma daha kolay olmaktadır. Eğer kaybedilen kişiye karşı bir bağımlılık geliştirilmişse ve onun olduğu kişi ile karakter olarak bir özdeşime girilmiş ise vedalaşma uzun sürebilir. Bunun sebebi kaybeden kişinin, kaybedilen kişi ile varlığına bir anlam katma arayışıdır. Onun gidişi ile bu anlam yitirilir (2010: 74). Halit Ziya, oğlu Vedad ile kurduğu evlat- baba ilişkisinde, oğluna karşı bir bağımlılık geliştirmiştir. Yaşarken ne kadar oğlunu destekleyip, onun iyi yönlerini görmüşse, ölümünde de oğlunu suçsuz çıkarmak için uğraşmıştır. Onun iyi yönlerinden bahsetmiştir.

Halit Ziya, Vedad’ın cenaze gününde bir rüya görür. *Kırk Yıl*’da annesi ile ilgili rüyasından bahsettiğimiz yazar, burada hem kaybettiği annesini hem de kaybettiği oğlunu bir arada görür. Onlar kavuşmuştur ve Vedad rüyada, Halit Ziya’nın aklında kaldığı hali iledir; şakacı, zeki ve mağrur. Büyükannesi, niçin yanına geldiğini sorduğunda Vedad şöyle cevap verir:

“Büyükanneciğim, sen on beş yıldan beri burada, bu boş mezar taşlarının yalnızlığında kendi kendine uyuyup duruyorsun. Seni uyandırmaya, o kadar sevdiğin Vedadçığının komşuluğu ile yalnızlığından kurtarmaya geldim...”

...Dünyanın dört bucağından emellerimi, umutlarımı, sonra onları birer birer boğup öldüren dertlerimi, işkencelerimi dolaştırdıktan sonra artık ne uyanırken ne uyurken (bir türlü) mümkün olmayan istirahatı bulmak için işte buraya, senin yanına geldim” (2018: 317).

Devamında ise Vedad, Tiran’da cenazesinin Türkiye’ye gelirken bozulmaması için yapılan işlemleri anlatır. Ölümü için ağlanmasına gerek olmadığını, artık huzura

kavuştuğunu ve ardında kalanların ona sevinmesi gerektiğini ekler. Büyükannesi ile buluşan Vedad, anne ve babasının da vakti gelince yanlarına geleceğini belirtir:

“Bakınız onların da yerleri hazır, sağında ve solunda... Bir kez onları da böyle iki yanıma alınca biz şimdilik dört kişi olacağız...”

...birbirimizin sıcaklığı ve sevgisiyle ısınarak mutlu, yüreklerimiz rahat uyuyacağız.” (2018: 319)

Vedad'ın sözleri böyle biter. Halit Ziya, rüyasında, oğlunun huzurlu ve büyükannesi ile birlikte olduğunu görür. Bu uyanık olduğu zamanlarda da onun için istediği şeydir. Ve görülmektedir ki kendisi de öldüğü zaman onlarla buluşacağına inanmaktadır. Bu rüyadan Halit Ziya'nın, ölüm ile ilgili iyimser düşüncelerde olduğunu görürüz. Ölenler kendi evrenlerinde birlikte ve huzurludur. Bu, annesinin ve oğlunun yasını tutan bir adamın iyimser bir hayalidir.

Sonuç

Halit Ziya Uşaklıgil, anı türünde de eserler vermiş başarılı bir yazardır. Onun, *Kırk Yıl* ve *Bir Acı Hikâye* adlı anı kitaplarında, bir sanatkârın ölüm karşısında nasıl tepkiler verdiğini, kaybettiği kişilerin ardından nasıl yas tuttuğunu görürüz. Herkesin yas süreci kişiseldir ve süresi kişinin ölüm düşüncesiyle ve kayıpla yaşamak konusunda nasıl bir tavır gösterdiği gibi etkenlere göre değişir. Bu makalede, eserleri ile Türk edebiyatında yeni bir devir açan bir sanatkârın evrensel bir olgu olan ölüm karşısındaki gerçek hisleri incelenmiştir. Mizacının önemli özelliklerini keşfettiğimiz sanatkâr, sevdiklerinin kaybı karşısında hissettiklerini aktarma konusunda da romanlarında olduğu gibi kendine has bir üslup başarısı gösterir. *Kırk Yıl* adlı anı kitabı incelendiğinde, yazarın annesinin kaybı karşısında girdiği yas sürecine yakından şahit oluruz. O, yas süresinde hissettiği acıdan *Mezardan Sesler* adlı mensur şiir kitabını yazmak için ilham almıştır. Böylelikle sanatkâr olarak var olduğu bir alan olan edebiyatta, sıradan bir insan olarak yaşadığı hayatın etkilerini görürüz. Hayatı ile sanatı arasında kurduğu bu bağın temelinde yer alan ölüm, Halit Ziya 'da yaratıcılık gücü olarak ortaya çıkar. *Kırk Yıl*'da geçmişini hatırlayan ve onları edebi bir üslup ile aktaran bir yazar olarak görülür. *Bir Acı Hikâye* 'de ise sadece yas tutan bir baba olarak var olur. Amacı, yaşadığı tecrübeyi çevresine aktarmaktır. Edebi eserler verirken kullandığı üslup burada görülmez. Kaybettiği oğlu Vedad'ın cenaze işlemleri esnasında gözlemlediği bazı hususlara dikkat çeker. İnsanların onu nasıl teselli ettiğinden, cenaze töreninden ve oğlunun yokluğu karşısında duyduğu hislerden bahseder. Böylelikle Halit Ziya'yı yazar kimliğinden uzakta, sıradan bir insan olarak tanırız.

Bu iki anı kitabına baktığımızda, sanatkârın iki kimliği ile karşılaşırız; ölüm unsuru ile sanatını besleyen bir Halit Ziya ve ölüm unsuru karşısında çaresizliğe kapılmış bir baba olan Halit Ziya. Böylelikle ölümün de iki yüzünü görürüz; *Kırk Yıl*'da ölüm ile karşılaşma ve yas sürecinin atlatılması, *Bir Acı Hikâye* 'de ise ölüm

ile karşılaştığında yaşanan hisler. Bu bağlamda Halit Ziya Uşaklıgil'in anıları ölümün hissettirdiklerini çok yönlü bir biçimde ele almamıza olanak sağlamıştır.

Kaynakça

Aktaş, Şerif-Gündüz, Osman (2013). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Mutluay, Rauf (1970). *100 Soruda Türk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

Mutluay, Rauf (1998). *100 Soruda Tanzimat ve Serveti Fünun Edebiyatı (19. Yüzyıl Edebiyatı)*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

Okay, Mehmet Orhan (1997). "Hatırat". *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, C: XVI: 445-449.

Özdemir, Erdoğan (2007). *Yazınsal Türler*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Uşaklıgil, Halit Ziya (2017). *Kırk Yıl*. İstanbul: YKY.

Uşaklıgil, Halit Ziya (2018). *Bir Acı Hikâye*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Spellman, William (2017). *Ölümün Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Can Yayınları.

Sontag, Susan (1998). *Sanatçı: Örnek Bir Çilekeş Susan Sontag'tan seçme yazılar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Türkçe Sözlük I (1998). Ankara: TDK.

Volkan, Vamık-Zintl, Elizabeth (2010). *Gidenin Ardından*. İstanbul: Oa Yayınları.